

Mokslininkai Jurgį Ambraziejų Pabrėžą prilygino žemaičių daktarui Faustui

► Leidinio pristatyme Vilniaus universiteto bibliotekoje: (iš dešinės) knygos autorius prof. dr. Arvydas Pacevičius, Lietuvos Mažesniųjų brolių ordino provincijolas Evaldas darulis, knygos autorė Nijolė Raudytė ir knygos recenzentas docentas Tomas Petreikis.

Irena ŠEŠKEVIČIENĖ

► Vilniaus universiteto leidykla, bendradarbiaudama su Mažesniųjų brolių ordino Lietuvos Šv. Kazimiero provincija, šią vasarą išleido knygą „Žemaičių daktaras Faustas: Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos bibliotekos kilmė, raida ir paveldas“. Šios, 312 puslapių apimties, knygos autoriai yra ilgametė Kretingos pranciškonų vienuolyno bibliotekininkė Nijolė Raudytė ir Vilniaus universiteto profesorius dr. Arvydas Pacevičius.

Vilniaus universiteto bibliotekos Pranciškaus Smuglevičiaus salėje jau įvyko knygos pristatymas, o Kretingos krašto žmonėms, patikino N. Raudytė, ji bus pristatyta kitąmet.

– *Gerb. Nijole, apibūdinkite šį mokslinį leidinį, koks jo tikslas?*

– Knygoje labiausiai koncentruojamasi į Jurgio Pabrėžos kauptą biblioteką: rašoma apie jos kilmę, kaupimo būdus ir raidą, pobūdį ir tematiką, jos paveldo reikšmę šiandienai. Leidinyje atskira dalimi publikuotas šios bibliotekos katalogas, aprėpiantis po įvairias atminties institucijas ir kolekcijas išblaškytas knygas, – jis leidžia pažinti dar neatskleistą kunigo pranciškono J. A. Pabrėžos gyvenimo ir veiklos pusę, jo ryšius, bibliotekos komplektavimo būdus, šaltinius, dydį, pobūdį, turinį, knygos kultūros ypatybes.

Sumanymas identifikuoti ir suregistruoti po įvairias Lietu-

vos atminties institucijas pasklidusius J. A. Pabrėžos rinkinio leidinius nėra naujas. Šis sunkus darbas buvo pradėtas tarpukariu Kretingos vienuolyne tėvo Augustino Dirvelės ir kitų brolių pranciškonų iniciatyva, pirmaisiais Antrojo pasaulinio karo metais tęstas Kaune – Vaclovo Biržiškos, vėliau – Vilniaus universiteto bibliotekos darbuotojų.

Dabar pagaliau jau turime publikuotą katalogą, kuriame užregistruoti 207 pavadinimai, arba 233 vienetai spaudinių: iš jų yra išlikę 204 ir rekonstruoti 30 vnt. spaudinių.

– *Kaip kilo sumanymas rengti šią knygą? Kas buvo sunkiausia? Iš kur paimti šaltiniai?*

– Sumanymas rengti šią knygą kilo, siekiant pagerbti ir paminėti J. A. Pabrėžos 250 metų gimimo jubiliejų ir LR Seimo paskelbtus jo vardo metus. Būtent vienintelė iš kunigo pranciškono paveldo buvo likusi neištyrinėta jo turtin-

ga ir laikoma viena įdomiausių XIX a. pradžios bibliotekų Lietuvoje. Nors įžymaus kunigo pranciškono asmenybė, veikla ir palikimas nuolat traukia mokslininkų, istorikų dėmesį, vis dėlto jo asmeninė biblioteka išsamų, visapusiškų tyrimų iki šiol nebuvo sulaukusi. Todėl nuspręsta ją ištyrinėti ir įamžinti atskiroje knygoje. Parengiamieji darbai prasidėjo jau gerokai anksčiau, tačiau vėliau tyrimą bibliotekose ir archyvuose apsunkino karantinas ir kovidų pandemija.

Tyrinėjimo šaltiniai buvo išlikę ir neišlikę J. A. Pabrėžos bibliotekos spaudiniai, kurie pagal šaltinius kataloge buvo rekonstruoti. Išlikę spaudiniai, kurių yra 204 fiziniai vienetai, šandien saugomi Vilniaus universiteto bibliotekoje, Kauno apskrities viešojoje bibliotekoje, Kauno technologijos universiteto bibliotekoje, Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, Krokuvėje Čartoriskų bibliotekoje, Kretingos muziejuje, Tomo Petreikio rinkinyje, o kai kurių buvimo vieta liko nežinoma. Kataloge rekonstruota 30 neišlikusių knygų.

– *Kokius aspektus leidinyje stengėtės labiau išryškinti: J. Pabrėžą nušviesti kaip mokslininką, ar kaip liaudies*

daktarą? Ar kaip žmogų, darbas ir mąstymu praaugusį savo epochą?

– J. A. Pabrėžos įsigytos ir asmeninėje bibliotekoje sukauptos knygos, kiti leidiniai jam buvo apaštalavimo įrankis įvairiose srityse: kunigo pastoracijoje – rengiant pamokslus, liaudies gydytojo pašaukime – gydant vargšus, negalinčius sumokėti daktarui, rengiant teorinius ir praktinius mokslinius darbus – botanikos terminiją „Taislius augymynis“, herbariumą, geografijos vadovėlį, medicinos ir farmacijos veikalus ir kt. Knygoje norėta išryškinti kunigo pranciškono visapusišką asmenybę ir talentus, gautus iš Dievo.

Visais savo talentais J. A. Pabrėža dosniai dalijosi su žmonėmis. Neveltui po jo mirties žmonės pradėjo keliais eiti aplink jo kapą, prašydami užtarimo, o šiandien ypač išaugo pamaldumo į jį kultas.

Knygoje siekiama J. A. Pabrėžos biblioteką atskleisti knygos komunikacijos ciklo ir asmenybės raiškos kontekste. Pabrėža savo biblioteką kaupė tikslingai, bet vengė prabangos, kolekciją vertino kaip svarbią pagalbinę priemonę ir sudedamąją mokslinio kabineto dalį. Bibliofilijos elementai apčiuopiami, bet aiškiau neišreikšti.

(Nukelta | 10 p.)

Kaip mes sodinome medžius

► Kone kasdien girdint apie plynus miškų ir pavienių brandžių medžių miestuose kirtimus, prisiminkime tuos žmones, kurie juos sodino. 1929 m. garsus Lietuvos miškininkas Marijonas Daujotas (1891–1975) sakė: „Lietuvos miškai yra brangus tautos turtas, tad ne tik miškininkai, bet ir visa visuomenė turi rūpintis, kad miškas ne nyktų, ne skurstų, bet augtų ir klestėtų. Visų turi būti vienas obalsis: Lietuvos miškų gerovė – Lietuvos gerovė.“

1918 m. atsikūrusi Lietuvos valstybė po kaizerinės Vokietijos okupacijos paveldėjo sugriautą miškų ūkį, kai, per karą iškirtus apie ketvirtadalį miškų, šalies miškingumas sumažėjo iki 17 proc., tad negausiems diplomuotiems miškininkams ir iš Rusijos sugrįžusiems ten mokslus baigusiems specialistams teko sunkus miškų atkūrimo darbas, prie ko aktyviai prisidėjo ir visuomeninės organizacijos bei šalies gyventojai.

Viena jų buvo prelato Juozo Tumo-Vaižganto (1869–1933) ir jo bendraminčių 1921 m. iniciatyva įsteigta „Lietuvai pagražinti draugija“, kurios vienas tikslų buvo puošti Lietuvą medžiais. Šios draugijos nariai energingai pradėjo savo veiklą, ragindami Steigiamąjį Seimą išleisti atskirą įstatymą, kuriuo nuo kirtimo būtų apginami palei kelius ir vieškelius augę medžiai, o savo pirmajame draugijos susirinkime ragino šalies švietimo ministeriją įvesti mokyklose medžių sodinimo šventę – moksleivių auklėjimo priemonę. Pirmąją tokią šventę draugija surengė 1921 m. spalio 1 d. Joje dalyvavo 8-ios Kauno mokyklos, kai vėliau medžių sodinimo pavarinės talkos tapo kasmetine tradicija. Šios draugijos iniciatyva – pasodinti ilgametį tvarų medį išskirtinėse kaimų ir miestų vietovėse, suteikti jam Lietuvos istorijai svarbų vardą, paplito visoje šalyje ir ne vienoje vietoje taip susiformavo istorinės aplinkos erdvė ar valstybinių ir istorinių švenčių vieta.

(Nukelta | 10 p.)

Mokslininkai Jurgį Ambraziejų Pabrėžą prilygino žemaičių daktarui Faustui

[Atkelta iš 9 p.]

Kita vertus, Pabrėža buvo Žemaitijoje žinomas kolekcininkas, gerai išmanantis knygų pasaulį, gebantis surasti retų leidinių. Ieškodami knygynuose nebeaptinkamų leidinių, į jį kreipdavosi iškilūs XIX a. mokslo ir kultūros žmonės: istorikas rašytojas Simonas Daukantas, kunigas Jonas Krizostomas Gintila (gavo siuntinį Mažajoje Lietuvoje išleistų knygų), istorikas Jurgis Pliateris (registravo lituanistinius leidinius), vyskupas Motiejus Valančius (ieškojo Daukšos „Postilės“), farmakologas Johanas Frydrichas Volfgangas (pageidavo retų vienuolynuose saugomų spaudinių).

– Kodėl J. A. Pabrėžą, kuris liaudyje vadinamas paprastai – stebukladariu, sumanėte prilyginti su daktaru Faustui?

– Yra ir kitas – lituanistinis – lygmuo, leidžiantis retrospektyviai J. A. Pabrėžą vertinti kaip stebukladarį ir pranašą. Kretingos bernardinų vienuolyne jis sukūrė ypatingą Vėlyvosios apšvietos kabinetą, o juk būtent savajame darbo kabinete daktaras Faustas ieškojo filosofinio akmens. Kaip žinome, literatūrinis-istorinis personažas Faustas akcentuoja svarbiausią gyvenimo variklį – Jėzaus ir žmogaus dialogą visose situacijose.

J. A. Pabrėžos kabinetą sudarė ne tik biblioteka, bet ir kiti rinkiniai bei darbo priemonės, reikalingos atliekant Žemaitijos augalijos tyrimus, kaupiant herbariumą, teikiant medicinos paslaugas, telkiant lituanistikai pasišventusius žemaičius. Pabrėžos kabinetas tapo gimstančios modernios Žemaitijos ir Lietuvos idėjų kalve. Taigi, pasirinkęs pranciškono tretininko kelią, Pabrėža sukūrė savotišką Vėlyvosios apšvietos kabinetą, kurį sudarė ne tik biblioteka, bet ir kiti rinkiniai bei priemonės, reikalingos telkiant lituanistikos studijoms pasišventusius žemaičius, atliekant Žemaitijos augalijos tyrimus, kaupiant herbariumą, teikiant medicinos paslaugas bendruomenei.

Svarbu prisiminti, kad Lietuvoje nuo seno gyvuoja J. A. Pabrėžos, kaip liaudies šventojo, kultas ir žmonių pamaldumas į jį, ant jo kapo negėsta žvakių liepsnos. Lietuvos tarpukario spaudoje publikuoti, pokaryje užfiksuoti rankraščiuose ir šios dienos įvairūs žmonių pasakymai ir liudijimai apie pasveikimus ir kitus stebuklus, patirtus meldžiantis prie J. A. Pabrėžos kapo, leidžia iš tiesų suvokti jį kaip mistinę asmenybę ar stebukladarį.

– Koks J. A. Pabrėžos bibliotekos likimas po jo mirties?

– Po J. A. Pabrėžos mirties knygos testamentu perduotos Kretingos bernardinų vienuolyno bibliotekai, tapo jos fondų dalimi. Tačiau asmeninės bibliotekos katalogas nebuvo suda-

► Nijolės Raudytės rankose – naujasis mokslinis leidinys apie iškilią kraštiečių Jurgį Ambraziejų Pabrėžą

rytas. Išaugus pamaldumo Pabrėžai kultui, tarpukariu pranciškoni rengėsi inicijuoti beatifikacijos bylą. Pripažinus J. A. Pabrėžą palaimintuoju, jo asmeninės knygos būtų tapusios antrojo laipsnio relikvijomis.

1932 m. Kretingos vienuolyno gvardijonas, vėliau – Šv. Kazimiero provincijos provincijolas Augustinas Dirvelė ant J. A. Pabrėžos kapo pastatė neogotikinio stiliaus koplytėlę, buvo pradėta rengti išsami biografija. Jo iniciatyva J. A. Pabrėžos asmeninės knygos atrinktos iš bendrų vienuolyno bibliotekos fondų, pažymėtos specialiu, šandien istoriniu laikomu šifru, kurį sudaro Pabrėžos pavardės raidės „Pb“ su skaičiumi ir formuotos į naują kolekciją.

Deja, 1940–1941 m. Kretingos bernardinų vienuolyno biblioteka ir J. A. Pabrėžos kolekcija išblaškyta ir nacionalizuota.

– Gal galėtumėte išskirti J. A. Pabrėžos skaitymo kultūrą – ypatumus, pomėgius?

– Per daugelį metų kunigas pranciškonas sukaupe universalaus pobūdžio asmeninės bibliotekos fondą. Didžiąją dalį užima religijos ir teologijos, medicinos ir farmacijos, botanikos veikalai, atliepantys praktinės bei teorinės veiklos sritis ir susiformavę tarsi savarankiški funkcinės paskirties rinkiniai.

Simboliška, kad knygos „Žemaičių daktaras Faustas: Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos bibliotekos kilmė, raida ir paveldas“ pristatymas pirmiausia įvyko Vilniaus universitete, pirmojoje Pabrėžos studijų vietoje, jam išvykus iš Žemaitijos. Nuo 1791 m. jis studijavo Vilniaus universitete (tuomet – Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės vyriausiojoje mokykloje) Medicinos kolegijoje. 1794 m. iš čia išėjo į Tado Kosciuškos sukilimą.

Kaip mes sodino

► Darbėnų pradinės mokyklos mokinių 1931–1932 m. pasodintas ąžuolas žaliuoja ir šiandien. Autoriaus nuotr.

► Darbėnų pradinės mokyklos mokinių 1931–1932 m. pasodintas ąžuolas žaliuoja ir šiandien. Autoriaus nuotr.

[Atkelta iš 9 p.]

1923 m. šios draugijos iniciatyva Lietuvos valstybės penkmečiui paminėti buvo iškilmingai pasodinti Laisvės medžiai, 1924 m. – Vilniaus, 1925 m. – Aušros, 1927 m. – Jono Basanavičiaus, 1928 m. – Nepriklausomybės, 1929 m. – Spaudos, 1930 m. – Vytauto Didžiojo, 1931 m. – Vienybės, 1932 m. – Kęstučio, 1933 m. – Jaunimo, 1934 m. – Tautos vado, 1935 m. – Klaipėdos, 1936 m. – Baltijos šalių vienybės medžiai. 1923 m. surengta 1-oji visuotinė medžių sodinimo šventė tapo kasmetine gegužės mėnesio tradicija, ir jos buvo sklandžiai organizuotos. Draugijos prašymu, miškininkai parūpindavo sodinukų, nurodavo apsodinimui skirtus plotus ir patys šiose talkose dalyvaudavo. Buvo pasirūpinta ir metodinių knygelių, kaip sodinti medžius, leidyba, kas pasitarnaudavo pedagogams, kartu su pradinių mokyklų ir vyresniais mokiniais aktyviai dalyvavusiems medelių sodinimo talkose. Joms dėmesį skyrė ir spauda, iš kurios mes šiandien galime sužinoti apie pasodintus medžius. 1925 m. Klaipėdoje leistame laikraštyje „Klaipėdos žinios“ Balandėliu pasirašęs korespondentas rašė: „Gegužės 15 d. Kretingoje, buvusios rusų cerkvės kieme ir prie pat jos tvoros iš lauko pusės, buvo sodinamas „Aušros Medis“. Apie jo reikšmę prakalbas sakė p. Gasiūnas ir Bitlerius. Apskrities viršininkas pasižadėjo tą medį apsaugoti ir prašė žmonių, kad jam padėtų. Apeigose dalyvavo visos organizacijos: pradžios ir vidurinių mokyklų mokiniai, šauliai, pavasarininkai ir kiti. Miestas buvo pasipuošęs vėliavomis.“

O 1925 m. birželio 16 d. tame pačiame laikraštyje išspausdintoje korespondento Stasio K. pasi-

rašytoje žinutėje apie Kretingoje griaunamą rusų cerkvę irgi minimas „Aušros medis“: „...Cerkvės šventoriuje yra pasodintas Aušros Medis. Kažin ar Kretingoje nebegalėjo surasti tinkamesnės vietos, nes tenai ji visai nepatogi. Viena, ten seni medžiai daro didelį pavėsį, kas jaunam ąžuoliukui gali daug kuo pakenkti, antra, tarp daugelio medžių tik iškaba parodo, kad čia Aušros Medelis.“

Deja, nuotraukų iš miesto centre sodinamų medžių išlikusių neteko matyti, kai yra išlikusi 1925 m. Kretingos fotografo Alfonso Survilos, kas rodo šio įvykio svarbą jos dalyviams, daryta nuotrauka, kurioje įamžinti Kretingos progimnazijos mokiniai ir mokytoja Margarita Gvildaitė-Burkeikienė medžių sodinimo talkoje Birutės gatvės gale, prie Pelėdos kalno.

Pajūrio krašto miškų apželdinimas, švietėjiška medžių sodinimo ir jų puoselėjimo visuomeninė veikla neatsiejama nuo garsaus miškininko Marijono Daujoto, 1915 m. baigusio žemės ūkio miškų institutą Pulavuose, 1921 m. sugrįžusio iš Rusijos į gimtinę ir nuo 1922 m. paskirto Kretingos apskrities miškų urėdu, veiklos. Dėl savo dydžio Kretingos apskrities miškų prižiūrėjo Kretingos ir Skuodo urėdijos, kurios urėdu M. Daujotas ir tapo, urėdiją įkūręs Darbėnų miestelyje. Energingai ėmėsi veiklos tvarkyti pajūrio miškus, jis Darbėnuose įkūrė medelyną, o 1926 m. vienas pirmųjų Lietuvoje Darbėnų girininkijoje pradėjo iš nukirstų medžių gaminti įvairius medienos gaminius, reikalingus besivystančiai šalies pramonei, geležinkeliams tiesti ir pan., kas atnešdavo urėdijoms gerokai didesnes pajamas negu parduodant neapdirbtą medieną. Ilgainiui Lietuvoje statuso miško imta parduoti vis mažiau,